

לנר ולבשמים / ר' סעדיה בר יוסף

מתוך: "פתחו את השער" מד"ל לכתה ה' תשנ"ח עמ' 104-106

לנר ולבשמים / ר' סעדיה בר יוסף תימן-מאה 17

לְנֵר וְלִבְשָׁמִים נִפְשֵׁי מִיַּחֲלָה
אִם תִּתְּנֵנוּ לִי כּוֹס יַיִן לְהַבְדִּילָה

סֵלוּ דְרָכִים לִי פָּנּוּ לְנִבְוָה
פִּתְחוּ שְׁעָרִים לִי כָּל מַלְאָכֵי מַעְלָה

עֵינַי אֲנִי אֶשָּׂא אֶל אֵל בָּלֵב כּוֹסֶף
מִמְצִיא צָרְכֵי לִי בַיּוֹם וּבַלַּיְלָה

דֵּי מַחְסוֹר תֵּן לִי מְאוֹצְרוֹת טוֹבָה
כִּי לַחֲסָדֶיךָ אֵין קֶץ וְאֵין תִּכְלָה

תִּתְחַדְּשֶׁה גִילִי טְרַפִּי וְטוֹבָתִי
תִּסִּיר גִּוְנוֹתַי מִכָּאוֹב וּמֵאֲפֵלָה

הֲנֵה יָמֵי מַעֲשֶׂה מִתְחַדְּשִׁים תָּמִיד
תִּתְחַדְּשֶׁה בָּהֶם שְׁלוֹם וְטוֹב סָלָה

לפנינו פיוט שעיקרו "הבדלה" - פרידה מן השבת וכניסה לשבוע חדש. בשבת זוכה היהודי ל"נשמה יתרה" ומדחיק את בעיותיו, אך בששת ימי המעשה חוזר ומבקש בקשות שונות לפרנסה ולבריאות "מפני שאסור לתבוע צרכיו קודם ההבדלה".¹

¹ יהודה דוד איזנשטיין, **אוצר דינים ומנהיגים**, שילה, על פי – שו"ע או"ח, רצ"ד א'.

מבנה הפיוט ועיצובו

הפיוט בנוי משישה בתים - כנראה רמז לששת ימי המעשה.

הפתיחה:

בפתיחה מוזכרים כל מרכיביה של ההבדלה, שסימנה יבנ"ה - יין, בשמים, נר, הבדלה.

יין - כוס מלאה "לסימן ברכה ולשבוע מלא"; וכמו שאמרו "כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה" (ערובין סה ע"א).

בשמים - "טעם הברכה על בשמים, מפני שהשבת נותנת נשמה יתרה באדם... ובמוצ"ש ניטלה ממנו כי מתחיל לדאוג לפרנסתו, ולכן תיקנו להריח בבשמים להשיב נפשו ונשמתו היתרה העוזבת אותו, כדי להפיג צערו..." (ליקוטי הפרדס לרש"י ז"ל).

נר - "ברכת מאורי האש באה לציין את בריאת האור ביום הראשון, ולהבחין בין איסור הדלקת האש שחל בשבת לבין חיוניותו והיתרו בימות השבוע".²

הבדלה - מציינת חכמה ודעת. מדובר בה ביכולת להבדיל: 1. בין קודש לחול

2. בין אור לחושך

3. בין ישראל לעמים

4. בין יום השביעי לששת ימי המעשה

נימה אישית:

הפייטן כותב בנימה אישית "נפשי מייחלה"; "אם תתנו לי..." הערגה והכיסופים האישיים (לדבר מצווה) יכולים להתפרש גם כייצוגיים.

האקרוסטיכון

האותיות הראשונות בראש כל בית בפיוט יוצרות את שם הפייטן - לסעדיה.

² יואל רפל, הרב יוחנן פריד, סידור כלל ישראל, מסורת לעם, תשנ"א.

תשתית מהמקרא ומהתפילה

רקמתו הלשונית של הפיוט היא מארג של קטעי פסוקים ואסוציאציות. (יש להניח שפסוקים אלה שגורים בפי המתפללים ובכך נעשה השומע שותף פעיל באמירת הפיוט), לדוגמה:

- סֵלוּ דְרָכִים לִי - על פי ישעיהו נז, יד.
- פִּתְחוּ שְׁעָרַי לִי - על פי ישעיהו כו, ב; תהילים קיח, יט.
- כָּל מַלְאָכַי מֵעֵלָה - על פי קדושה בתפילת שמונה עשרה.
- עֵינַי אֲנִי אֶשָּׂא - על פי תהילים קיא א.
- אֵין קֶץ וְאֵין תְּכֻלָּה - על פי תהילים קיט, צו.

חריזה

החרוז לָהּ (כעין חרוז מברית) חותם את כל בתי השיר (להבדלה, מעלה, בלילה, תכלה, ומאפלה ו-סלה).

החרוז X (נפשי, גילי, טרפי) בולט בשיר במיוחד במילה החוזרת לִי והוא מבליט את הנימה האישית.

לתוכנם של בתי השיר

חמשת בתי השיר עוסקים בבקשות שונות, מהן פרטיות ומהן כלליות.

הבקשה לעתים ישירה (למשל: "די מחסור תן לי", ולעתים נרמזת (למשל: "ממציא דרכי לי" ולא המצא). יש בקשות שהן מעין איחולים פרטיים עצמיים (- כמו "יתחדשה גילי"), או איחולים כלליים (- "יתחדשו בהם שלום וטוב סלה"). יש בקשות קונקרטיות - למזון - "טרפיי" (ראו משלי לא, טו), לבריאות - ("תִּסְרֵר יְגוֹנוֹתַי מִכָּאוֹב וּמֵאֲפֵלָה"), ואחרות מטפוריות ומופשטות (- "סלו דרכים", - "פתחו שערים").

הפייטן חותם ב"שלום וטוב סלה" - בקשה שבה נכללות כל הבקשות כולן וכן בחתימה מקובלת (ברכת כהנים, מזמורי תהלים ועוד...).

הצעות להפעלה

א. זמרה

הלחן פופולרי ומוכר, כדאי להתחיל בזמרה ובנגינה. אם אחד התלמידים מכיר את הריקוד (צעד תימני) - אפשר שהוא ילמד את כולם.

ב. תוכן הבקשות

- התלמידים יציינו מספר בקשות שהפייטן מבקש ויוכיחו את דבריהם מן הכתוב.
- אפשר לתת בידי התלמידים רשימת בקשות בדרך של פרפרזה ולבקש מהם להביאן בלשון הכתוב. לדוגמה:
 - תן לי בריאות - "תסיר... מְכָאוֹב וּמְאַפְלָה".
 - שלא אראה עוד צער - "תסיר יְגוֹנוֹתַי".
 - עשה עמי חסד, ושלא יחסר לי דבר - "דִּי מְחֻסָּר תֵּן לִי...".
- תלמידים יקבלו כותרות ויצטטו בהתאם. דוגמה:

שום	פרנסה	בריאות	שמחה	גאולה
				סולו דרכים לי
				פתחו שערים לי

- דיון בעקבות משאלה כללית: מהם צרכיו של אדם והיכן הם באים לידי מימוש בבקשות שבפיוט?
- ציור או כתיבה. התלמידים יבחרו ביטוי מהפיוט ויתנו לו ביטוי בדרך יצירתית.

ג. דרכי העיצוב

- התלמידים יקבלו צילום של הפיוט (או יעתיקו אותו) ויסמנו בו את הדברים הבאים:
 - אקרוסטיכון
 - מספר בתי השיר
 - מספר השורות בכל בית

- חריזה (רצוי בשני צבעים שונים)
 - פתיחה
 - חתימה
- שיבוצים ואזכורים - התלמידים יקבלו דף מקורות, יבחרו שיבוץ אחד ויבדקו האם הוא תואם, דומה, שונה או מנוגד למקור שבמקרא.
- במליאה - דיון על דרכי העיצוב בעקבות ביצוע המטלות.

ד. השוואה

- התלמידים יבחרו פיוט מזמירות למוצאי שבת לפי אחד הנוסחים המקובלים ויתבקשו לעמוד על השונה והמשותף בין הפיוט "לנר ולבשמים" לבין הפיוט מן הסיפור.

דוגמה :

הפיוט המבדיל בין קודש לחול בהשוואה לפיוט לנר ולבשמים

פתחו שערים לי

פתח לי שער המנטל

ה. כתיבה "אקרוסטיכונית"

- התלמידים יחברו פיוט לפי אקרוסטיכון מסוים : לפי שמם הפרטי, או לפי ביטוי כמו : "המבדיל בין קודש לחול", או לפי מילים כמו יבנ"ה "הבדלה" ועוד.